

רש"י

תורתו ואישיותו

קובץ לרגל מלאות שמונה מאות וחמשים שנה לפטירתו

בעריכת

ח"ב ד"ר שמעון פדרבוש

יוצא לאור על-ידי

מחלקת התרבות של

הקונגרס היהודי העולמי

והמחלקה לחינוך ותרבות תורניים של הסוכנות היהודית

נידפדפקה תשי"ח

דלהון היא. אצלם נשארה התורה ולא נשתכחה. זה מתאים להא דפשט ליה כל ספקותא, ומה שלא פריך בשבת בענין מנצפ"ך כמו שפריך הכא, כאן פריך רק מר' יוחנן אר' יוחנן דאמר שכחום, ושם אמר דאצלם לא נשתכחה, ואפשר שבשבת אין הכונה שבבבל נשתכחה, תדע שם צופים וכאן נביאים היינו אחרונים, וגם זה קשה להבין במה מוכח שדלהון היא משמע מנהג נביאים, ולא יסוד נביאים, הלא שניהם דילהון, והר"ח דגרס דלכון אמר מפרש דילהון היא דרבנן היא.

ד. סוכה, כ"ב, תוספות. אם ברזל הוא מתפוצץ, שנאמר וכפטיש יפוצץ סלע, ותימא הא משמע שהפטיש הברזל מפוצץ את הסלע, וכמו כן קשה בסנהדרין ובשבת, ורבינו תם מקיים גרסת הספרים, מפני שישנן אבנים שמפוצצות את הפטיש, ומפני קושיא זו פירש"י כאן דלא מפטיש יפוצץ גמר ר' ישמעאל, אלא מתחילת הפסוק, הלא כה דברי כאש, והאש מפעפע את הברזל, והיינו מתפוצץ שהנצוצות נתזין ממנו, ושם בשבת פ"ח מה פטיש זה נחלק לכמה ניצוצות, אף כל דבור ודבור נחלק לשבעים לשונות פירש"י מה פטיש מתחלק הסלע על ידו לכמה ניצוצות, והקשה רבינו שמואל ואמר שאינו מיושב שהדיבור הוא עצמו מתחלק ואינו דמיון גמור. לפי לשון רש"י נראה דכוונתו כך, מה פטיש שבהכאה אחת מתחלק על ידו הסלע לכמה ניצוצין כן כל דבור נחלק לשבעים לשון, וכן הוא בסנהדרין כמו כאן בהראה אחת, כן מקרא אחד מתחלק לכמה טעמים, היינו כמו שהפטיש עושה חלוקת הניצוצות, כן הדבור עושה חלוקת הלשונות, ומה שמפרש ר"ת שהסלע מפוצץ הברזל זה מתאים כאן בסוכה, אם ברזל הוא מתפוצץ, כאן לא מדברים על הרבה ניצוצות, רק שהוא מתפוצץ ומתחלק ונשבר, אבל שם בשבת וסנהדרין עיקר הדמיון הוא אל השבעים לשונות, או אל הכמה טעמים, זה לא נדע מנחלק הקורנס, משום אף שהקורנס נשבר ונחלק אבל לא לכמה ניצוצות, זה יש רק בסלע, ולכן צדק רש"י שדחק קצת בשני המקומות.

ה. סוכה, מ"ה, רש"י. מצות הרבה, ליטול לולב לישוב בסוכה להניח תפילין להתעטף בציצית, בתוס' רעק"א ברכות פ"ג אות כ"ג דייק מהכא דרש"י סבר דחול המועד זמן תפילין הוא עכ"ל. אולם זה לא מוכרח, אפשר דכוונתו לולב עם סוכה או תפילין עם ציצית.

משה חזקוני

השפעת רש"י על התפתחותה של יידיש

שקא דריספק: דופן של מרכבת-גשים שקורין ריטוג"א
(רייטוואגן) בלשון אשכנז.

פירוש רש"י לגיטין, דף נ"ה, ע"ב.
יוסף אונ' רחל: בייא אל דיא אמהות דיא מויטיר ווארו
גינעהיגין פור די קינדר, אבר דא ניש. יוסף גינעהיגט פור זיין
מוטר, ווארום יוסף שפרך: מיין מוטר איז שון. לויכט ווערט
דר זלביג רשע זיין אויג אן איר געבן. איך וויל מיך גרושן
אונ וויל מיך פור איר שסעלין זא ווערט ער זיא ניש קונין
אן זעהן. אל היא וואר ער ווירדיג צו זיא בענשונוג: דיא
טוכטיר שריטין אויף דיא מוייער.

מפירוש רש"י לבראשית ל"ג, ז, בחומש עברייטיש.
קרימונה, 1560.

הלשון שקוראים לה יידיש, — שמה מעיד עליה כי יהודית היא
ומראשית ימיה כשפה כתובה, כלשון-ספר, עד לדורות האחרונים ידועה היא
גם כעברייטיש, כלומר: הלשון המתרגמת ומפרשת את ספרי-היסוד
הלאומיים במקורם העברי להמוני העם⁽¹⁾; ולא עוד, אלא היא משתמשת
לצרכי הטייטש באלף-בית העברי ובאלפי מונחים, ניבים וביטויים עברים
שאין צורך לבאר אותם, כי הם ידועים לעם בלאו הכי. נמצאנו למדים
כי יידיש אינה נטע זר אצלנו, והמחצית העברית של שמה הספרותי —
עברייטיש — מעיד על דרכי התפתחותה כשפת-עזר ללשון הלאומית
שהיתה במשך מאות בשנים שפת-ספר בלבד.

(1) על תחילתה של עברייטיש ראה: דר. י. צינבערג, געשיכטע פון ליטעראטור
ביי יידן, כרך ששי, ווילנה 1935; דר. מ. וויינרייך, בילדער פון דער יידישער
ליטעראטור געשיכטע, ווילנה 1928; מאקס עריק, די געשיכטע פון דער יידישער
ליטעראטור, וורשה 1928; ש. גיגער, די יידישע ליטעראטור און די לעזערין, ווילנה
1919; ג. ב. מינקאו, יודא א. יאפע, אלטיידישע ליטעראטור, בכרך ג' "יידן", —
אלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע, ג. י. 1942, עמ' 64-5, ובקובץ האנגלי בעריכת דר. אוריאל
וויינרייך, הוצאת מכללת קולומביה, ג. י. 1954, עמ' 317.

ראשיתה של יידיש והתפתחותה מעידות עליה, כי הורתה בלשון הקודש ולידתה בין התומות של קהילות הקודש בהמדינות שהשפה הגרמנית שלטה בהן; והי נתקדשה בפיהם של דורי-דורות מקדשי-השם, מאז תקופות נושאי הצלב הנוצרי בימי הביניים עד לתקופת נושאי צלב-הקרב הנאצי בזמננו.

כשבאו היהודים לארצות אשכנז הביאו למקומות מגוריהם החדשים לא רק מטען כבד של ספרי קודש, אלא גם אוצר לשוני עברי לצרכי קודש וחול. מכיוון שלפני המצאת הדפוס היו ספרים ואף סידורים רק נחלתם של מעטים, נאלצו אנשי ההמון, אנשים, נשים וטף, ללמוד בעל פה את התפילות והתחנות וגם חלקים מספר מחמשה חומשי התורה, ובגלל זה היתה לשון הקודש שגורה ורהוטה בפיהם של רבים. למרות הבדלי האמונה והחיים שבין היהודים לבין שכניהם, חדרה לשון אשכנז לתוך אמונתם וחיים של היהודים, כשם שהגויים אימצו לעצמם כמה מן המלים והביטויים ששמעו בין היהודים ברחובות הגיטאות ובבתיהם. מונחי שפת הגויים וניביה שימשר ליהודים כדבק לחבר את המלים העבריות שבפיהם לשפת לימוד ולשפת יום-יום. בהבל פיהם של תינוקות בבית רבן נתרככה שפת ה"טייטש" ונתעשרה במשפטי מליצה ופיוט בהשפעתם של כתבי הקודש. כשנתפשט הלימוד של "חומש עם רש"י" טוה פירוש זה בשפת ה"טייטש" מונחים, ניבים, ביטויים ופתגמים מתוך התלמוד והמדרש, כפי שהם שזורים ברקמת רש"י לתורה. ניגון הלימוד של "חומש עם רש"י" נעשה לניגון של יידיש המדוברת, והביטוי "מאכט רש"י", כלומר: "רש"י מפרש", הוא אחד מניביה העתיקים של השפה העממית. חלק גדול של העושר הלשוני שברש"י היה "גירסא דינקותא" לאותם היהודים ההמוניים, שזכו לעטרת יודעי ספר, ואלה התפארו בשימוש מאמרי חז"ל שפירוש רש"י היוזרים לתוך פיהם. כמה מפתגמי-חז"ל שברש"י הפכו לפתגמי-עם, כגון "גאט באצאלט מידה כנגד מידה" (הקב"ה מודד מידה כנגד מידה); "גאט באשאפט די רפואה פאר דער מכה" (הקב"ה מקדים רפואה למכתן של ישראל). מה שתרם רש"י לעשרה ולגמישתה של יידיש גם בפי אלה שנחשבו ל"עמיהארץ", מעידים כמה מלים, נביבים וביטויים שנשתזרו בשפת העם⁽³⁾ במקורם העברי, כגון: משל למה הדבר דומה, שם המפורש, קריעת ים-סוף, חילול השם, זכות אבות, כסא הכבוד, כביכול, עני חשוב כמת וכו'.

(2) נחום סטוטשקאט, דער אוצר פון דער יידישער שפראך, הוצאת ייחא, ג. י.

בפי אלה שלמדו "בחדר"⁽⁴⁾ נשארו כמה קטעים מפירוש רש"י שגורים ממש כשירי-עם מימי הילדות ושאי-אפשר לשכחם בימי הזקנה. המקום בראש קטעים אלה טופס "ואני", — הוא ה"ארויסרייד" או "ארויסרעדעכץ" בפרשת "ויחי" (בראשית מ"ח, ז), מיוסד על דברי פירוש רש"י על התנצלות יעקב אבינו לפני יוסף בנוגע לקבירת רחל בדרך אפרת. את "ההבעה" הזאת אנו מביאים בשתי נוסחאות: אחת של יחיאל שטערן, יליד פולין, ואחת של יוסף מנדלסון, יליד אוקראינה⁽⁵⁾.

פירוש רש"י ל"ואני" במקורו:

ואני בבואי מפרדן. ואף על פי שאני מטריח עליך להוליכני להקבר בארץ כנען, ולא כך עשיתי לאמך, שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ. מדת ארץ והם אלפיים אמה כמידת תחום שבת... ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכני ולקברה בחברון. עת הגריד היה, שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה: ואקברה שם. ולא הולכתי אפילו לבית לחם להכניסה לארץ, וידעתי שיש בלבך עלי, אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתי שם, שתהא לעזרה לבניתי, כשיגלה אותם נבזראדן והיו עוברים דרך שם, יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים, שנאמר (ירמיה ל"א): קול ברמה בשמע וגו' והקב"ה משיבה: יש שכר לפעולתך נאם ד' וגו' ושבו בנים לגבולם.

"ארויסריידעכץ" נוסח א':

"ואני", — און איך, כאטש איך בין דיך מטריח מיט מיין קבורה, זאלסט מיך טראגן פון מצרים קיין ארץ ישראל, — ביי דיין מאמע רחל האב איך נישט אזוי געטאן, און איך האב זי באגראבען אינמיטן וועג, כאטש ס'איז נאך געווען א שטיקל וועג אין שטאט אריין, ווי אין פסוק שטייט: "עוד כברת ארץ לבא אפרתה", — עס איז נאך געווען א שטיקל וועג צו קומען קיין אפרת, ווייל עס איז געווען על פי הדיבור, בשעת נבזראדן וועט פארטרייבן די יידן אין גלות אריין, וועלן זיי דורכגיין דורך דער מאמע רחלס קבר און וויינען און קלאגן, וועט ארויסגיין די מאמע רחל פון איר קבר און בעטן צו גאט, ווי אין פסוק שטייט: "רחל מבכה על בניה". וועט ארויסגיין א בת-קול פון הימל און זאגן: "רחל, מנעי קולך מבכי, — רחל, הער אויף צו וויינען, — יש, — ס'איז דא, — שכר,

(3) צבי שרפשטיין, החדר בחיי עמנו, ג. י. 1943, 301 עמ.

(4) יחיאל שטערן, חדר און בית המדרש, הוצ' ייחא ג. י. 1950, עמ' 18;

יוסף מענדלסאן, רש"י — זיין לעבן, ווירקונג און געשטאלט, — רש"י'בוך בואנוס-אירס, 1941, עמ' מו—מו.

געצאלטס. — לפעולתך, — צו דיין געווערק, — יבא יום, — עס וועט קומען א טאג, — ושבנו בנים לגבולם, — עס וועלן זיך אומקערן קינדער צו זייערע געמארקן. עס וועט קומען א טאג און די יידן וועלן זיך אומקערן קיין ארץ ישראל. דערום בעט איך זאלסט נישט האבן אויף מיר קיין תרעומות. "ונשאתני", — זאלסט מיר טראגן, — "וקברתני", — זאלסט מיר באגראבן, — "בארץ", — אין לאנד כנען, כדי איך זאל נישט דארפן ליידן קיין גילגול מחילות פון מצרים קיין ארץ ישראל; ווען משיח וועט קומען וועלן אלע מתים פון חוץ-לארץ זיך קאטשען אונטער דער ערד קיין ארץ ישראל אויפצושטיין תחת המתים.

"ארויסריידעכץ" נוסח ב':

"ואני", — און איך, הגם איך בין דין מטריח, אז דו זאלסט מיר פירן צו קבורה אין דער מערת המכפלה, האב זיך נישט אזוי נהג געווען מיט דיין מוטער רחל. "בבואי מפדם ארם, מתה", איז געשטארבן, "עלי רחל", איבער מיר איז זי, רחל, געשטארבן, ווייל נישט וויסנדיק, אז זי האט צוגעגנבעט די בילדער-געטשקעס, האב איך געזאגט און געשאלטן: "עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה", ביי וועמען דו וועסט דיינע געטשקעס געפינען, דער זאל נישט לעבן, און עס שטייט ווייטער אין פסוק "ולא ידע יעקב כי רחל גבתה", און יעקב האט נישט געוואוסט, אז רחל האט זיי אוועקגעשטוילט. און זאלסט, חלילה נישט מיינען, אז כ'האב עס געטון, ווייל עס איז געווען ווייט דער וועג צו פירן דעם מת, — זאג איך דיר "בעוד כברת ארץ", אז איין אקער לאנד, א תחום שבת, נישט מער, איז געווען "לבוא", ביז צו קומען, "אפרתה", קיין אפרת, וואס איז בית לחם; איך האב זי אפילו קיין בית לחם נישט אריינגעפירט, נייערט איך האב איר מקבר געווען אין מיטן וועג, און כדי דו זאלסט נישט טראכטן, אז אפשר איז געווען א בלאטע, א רעגן, וואס האט גרעסער געמאכט דעם טלטול הדרך, זאג איך דיר נאכאמאל: "כברת ארץ", די ערד איז געווען געלעכערט, "ככברה", אזוי ווי א זיפ, פון טרוקנקייט. ווייס איך דאך, אז דו האסט רעכט צו האבן תרעומות אויף מיר, יוסף מיין זון, דערקלער איך דיר: זאלסט וויסן, אז געטון האב איך דאס על פי הדיבור, אויף דעם געבאט פון אייבערשטן, געלויבט און געהייליגט זאל זיין נאמען זיין, האב איך זי דארט מקבר געווען, ווייל יעקב אבינו האט געזען בנבואה, אז ווען נבחראדן וועט פארטרייבן די יידן אין גלות אריין, אויפן וועג פון כנען און בבל, און די געפאנגענע וועלן געטריבן ווערן פאזע דעם וועג פון אונזער מוטער רחלס קבר, וועט זי זיך מיען פאר אירע קינדער; זי וועט אויפרייסן איר

קבר און וועט וויינען און שרייען און בעטן פאר זיי רחמים פארן כסא הכבוד, ווי אין פסוק שטייט: "קול ברמה נשמע, נחי בכי תמרורים, רחל מבכה על בניה", און קודשא בריך הוא טוט איר דאן ענטפערן: "מנעי קול מבכי ועיניך מדמעה, כי יש שכר לפעולתך ושבנו בנים לגבולם".

מתוך שתי הנוסחאות אנו למדים כמה הרחיב ה"ארויסרייד" המסורתי על פירוש רש"י וכמה פסוקים וביטויי-הוד הכניס לתוך שפת התלמידים. המלה "אוועקגעשטוילט" במקום "אוועקגעגנבעט", בנוסח ב', מעידה על עתיקתה של ההבעה.

כמה מלים, ניבים וביטויים עבריים בידיש שחיו בפי העם, נתחזקו ונתבססו על ידי לימוד פירוש רש"י, ובגלל לימוד זה נתעשרה השפה העממית במטבעות-לשון שטבעו חכמים ואף נמסרו על ידי רש"י בפירושו. ביחוד חדרו לתוך יידיש צירופי-לשון מפירוש רש"י להתחלות פרשיות השבוע.

את האוצר הלשוני, שהכניס פירוש רש"י לתוך יידיש, — אפשר למיין אותו לארבעה סוגים: א. מונחים וניבים הקיימים בידיש במקורם העברי; ב. מאמרי חז"ל שהפכו לפתגמי-עם; ג. ביטויים הנמצאים בידיש בצורה מתורגמת; ד. לשון-חכמים בפי יודעי-ספר בלבד. למטה אנו מביאים דוגמאות מכל סוג וסוג.

סוג א': לשון-רש"י בידיש בצורתה המקורית.

בראשית: מידת הדין, מידת הרחמים (א, א), מידה כנגד מידה (יא, ז), אומות העולם (כו, ה), רוח הקודש (מב, יא), חסד של אמת (מז, כט), תחום שבת (מח, ז); *

שמות: עבודת פרך (ביד, בשעת מעשה (יט, כד), פושעי ישראל (ל, לד), זכות אבות (לג, יט);

ויקרא: מידה טובה (ה, יז).

במדבר: בת קול (ג, טז), בשר ודם (יב, ה), אבי אבות הטומאה (יט, כב), רודף שלום (כ, כט);

דברים: כל זמן (יג, יח), כל מום רע (טו, כא).

סוג ב': מאמרי רש"י, שהפכו לפתגמי-עם בצורה מתורגמת לידיש. לפעמים בסטיות מן המקור.

(5) שלמה גאבל, חומשי-יטש, הוצאת יחוא, נ. י. 1943, 88 עמ'.

(*) יש להוסיף: די פני, במובן חשובי הקהלה וטובי העיר, המקור ברש"י בראשית, מא, נו: "פני הארץ", "אלה העשירים". — הערת העורך.

אפילו א מלאך קען נישט טאן קיין צוויי מלאכות (או שליחות) מיטאמאל.
— אין מלאך אחד עושה שתי שליחות (בראשית יח. ב); פון שלום-
וועגען מעג מען זאגן א ליגן. — שינה הכתוב מפני השלום (שם, יח. יג);
חזיר-פיסל כשר, — החזיר... פושט את טלפיו לומר: ראו שאני טהור
(שם, כו. לד); יתרוס נעמען, — שבעה שמות היו לו (שמות ד. יח), שבע
שמות נקראו לו: רעואל, יתר, יתרו, חובב, חבר, קני, פוטיאל (שם יח. א);
קוק אויף דיין אייגענעם הויקער, — מום שבך אל תאמר לחברך (שם, כב. כ).
סוג ג': — ביטויי רש"י בצורה מתורגמת. — כי דוברי יידיש
„יהדו“ את המקור.

בראשית: אויסגעצירט (או אויסגעפוצט) ווי א כלה, — מקושטת
ככלה (ד. יט); די זון איז ארויס פון איר פוטערפאס (יח. א); א דאנק
פאר דער גוטער בשורה (לפעמים באירוניה), — מודים על בשורה טובה
(כד. נב), מגלה זיין דעם קץ, — לגלות את הקץ (מט. א); די שכינה
האט זיך אָפּגעטאָן פון אים, — נסתלקה ממנו שכינה (מט. א).

שמות: געבן א פתחון-פה, — ליתן פתחון-פה (כ. ב); זען ברוח
הקודש, — צפה ברוח הקודש (כה. ה); אויסשטרעקן דעם האלדז צו דער
שחיטה, — שפשט צווארז לעקידה (לה. יג); בעטן רחמים, — לבקש רחמים
(לג. יט).

במדבר: א שטארקער מיטן מויל, — כחו בפיו (כב. ד), א גוי
א רשע, — גוי רשע (כב. ה), נישט געהאט קיין מנוחה, — לא היתה להם
מנוחה (לג. א).

דברים: די שכינה רוט אויף אים, — שכינה שורה על... (ב.
טז. יז); האסט נישט געקענט אויפהייבן דעם קאפ, — לא היה לך להרים
ראש (לב. מד).

סוג ד': — לשון-רש"י במקורה, בפיהם של יודעי ספר.

בראשית: אין המקרא הזה אומר אלא דרשני (א. א), זכה — עזר,
לא זכה — כנגדו (ב. יח), נשים דעתן קלות (ג. טו), פשוטו כמשמעו
(ח. ז), פריה ורביה (יב. ב), תרבות רעה (טו. טו), יש אומרים (כב. א)
לשון חיבה (כב. יא), קל שבקלים (כט. כא), עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג
מצוות שמרתי (לב. ה), לדורון, לתפלה ולמלחמה (לב. ט), אחרון אחרון
חביב (לג. ג), וישקהו, — במובן פירוש רש"י „שלו נשקו בכל לבו“ (לג.
ד), ביקש יעקב לישב בשלוה, קפץ עליו רוגזו של יוסף (לו. ב), אבר מן
החי (שם), מקום מוכן לפורעיות (לו. יד), בלשון נקיה וקלה (לט. ו), השטן

מקטרג בשעת הסכנה. — גם ביידיש: „דער שטן איז מקטרג“, (מב. ד),
חתימת זקן (מב. ח), תעלה בעידניה סגיד ליה (מז. לא).

שמות: חבל על דאבדיו ולא משתכחין (ו. ט), נס בתוך נס
(ט. כד), שקול... כנגד (יח. א), ויחד, — במובן הכפול, ששמח יתרו
על כל הטובה שעשה הקב"ה לישראל וגם היה מיצר על אבוד מצרים
(יח. ט), כל התחלות קשות (יט. ה), הבא להרגך, השכם להרגו (כב. א)
עניי עירך קודמין (כב. כד).

ויקרא: אין מוקדם ומאוחר בתורה (ח. ב), אין קטיגור נעשה
סניגור (טז. יד), מה ענין שמיטה אצל הר סיני? — טענה למי שמוכיר
שני דברים שאין קשר ביניהם (כה. א), כל ישראל ערבין זה לזה (כו. לו),
במדבר: אוי לרשע, אוי לשכנו (טז. א), טלית שכולה תכלת
(טז. ב), קרח שפקח היה מה ראה לשטות זה? — בנוגע לאיש שלא התנהג
כחכמתו (טז. ז), לא מדובשך ולא מעוקצך, — ביידיש מקדימים עוקץ לדבש;
לא מעוקצך ולא מדובשך (כב. יב), השנאה מקלקלת את השורה (כב. כא),
בא... לכלל כעס, בא לכלל טעות (לא. כא).

דברים: דין פרוטה כדין של מאה מנה (א. ז), דיני ממונות...
דיני נפשות (א. יח), שאין המצוה נקראת אלא על שם גומרה (ח. א).

בחומש עברייטישט, שהופיע בשנת 1560 בקרימונה⁶, הובאו בתרגום
יידיש רק קטעים מפירוש רש"י. אולם בסוף המאה הקודמת הופיע בוורשה
תרגום העברייטישט של כל פירוש רש"י לחמשה חומשי תורה, מעשה ידי
המעתיק יוסף מאיר יעבץ⁷. תרגום זה נמצא בראש שאר הפירושים
ב„חומש בית יהודא“, ודברי רש"י במקורם ניתנים בתוך התרגום בכתב
מרובע ומנוקד. אף על פי שמקור הפירוש רש"י משובץ בתוך התרגום,
דברי רש"י מודפסים בסוגריים עגולים כדי להפרידם מדברי ה„טייטש“,
המעתיק לא הסתפק בזה שתרגום את דברי רש"י, אלא גם מפרש את הפירוש,
וגם אותו הוא מוסיף בסוגריים. לדוגמה בחרנו בהעתקת פירוש רש"י לפסוק
הראשון של התורה, והיא תלמדנו על אפיו של התרגום כולו ועל כללי
הכתיב והפסוק שלו⁸.

6 על קרימונה כמרכז ספרות ראה: משה אביגדור שולוואס, חיי היהודים
באיטליה בתקופת הרניסאנס, הוצ' עוגן ע"י ההסתדרות העברית באמריקה, ג. י. חשט"ו,
359 עמ'.

7 משה שטארקמאן: דער גאון פון עברייטישט, — „יידישער קעמפער“,
ראש השנה תש"ח, עמ' 63—67.

8 העברייטישט של רש"י מנוקד בחלקו, ובמקום אותיות הקול ביידיש, ניתנת

בראשית. (אמר ר' יצחק וכו') רבי יצחק האט געזאגט (לא היה צריך להתחיל את התורה) הקב"ה האט נישט געדארפט אנהייבן די תורה מיט בראשית ברא אל' (אלא מהחודש הזה לכם) מען האט נאך געדארפט אנהייבן דיא תורה פון החודש הזה לכם (שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל) ווייל דאס די ערשטע מצוה, וואס די יודין זענען געבאטן געווארן פון הקב"ה (אפילו אין ספר בראשית איז אויך געשריבן מצות [פרו ורבו, מילה, גיד הנשה] די מצות זענען נאך געשריבן אין דר תורה פריער, אבער געבאטן גווארן אויף דיא דרייא מצות זענען די יודין נאך די מצוה פון קרבן פסח ווען זייא זענען ארויסגעגאנגען פון מצרים. איז דאך טאקע די מצוה פון קרבן פסח די ערשטע מצוה ווס יודין זענען געבאטן גווארן, דארף דאך די תורה אנהייבן מיט די מצוה פון קרבן פסח] און דיא בשאפונג פון דער וועלט מיט דיא דערציילונג פון אלע מענטשן וואס שטייט אין דעם ספר בראשית און אין ספר שמות ביו החודש הזה לכם, זאל שטיין אין די תורה נאך אלע מצות, אדער עס זאל זיין אבעוונדער ספר [וויא ספר יהושע, שופטים, שמואל, מלכים] נישט עס זאל שטיין אין די תורה און נאך פריער פאר אלע מצות (ומה טעם פתח בבראשית) פר ווס האט הקב"ה אנגעהויבן די תורה מיט בראשית (משום כח מעשיו הגיד לעמו) הקב"ה האט געזאגט דעם כח פון זיינע מעשים צו זיין פאלק (לתת להם נחלת גוים) ער זאל זייא קענען געבן די לאנד פון די פעלקער, ווייל הקב"ה האט געוואלט אז ער וועט האבן אפאלק יודין און ער וועט דארפן זיי אריין בריינגען אין דעם לאנד וואס דארטן וועלן וואהנען דיא כנענים און נאך זעקס פעלקער (שאם יאמרו כנענים לישראל) טאמער וועלן דיא כנענים זאגען צו דיא יודין (לסטים אתם) איר זענט גולנים (שכבשתם ארצות שבעה אומות) איר הט אוועקגענומען די לענדער פון זיבען פעלקער (הם אומרים להם) וועלן די יודין זאגן צו דיא פעלקער (כל הארץ של הקב"ה) דיא גאנצע ערד גיהער צו הקב"ה (הוא בראה) ער האט זיא באשפן (ונתנה לאשר ישר בעיניו) און ער האט געגעבן דיא לאנד צו די מענטשען ווס זענן אים גפעלין (ברצונו נתנה להם) ווען הקב"ה האט גוואלט האט ער געגעבן דיא לאנד צו זייא [צו די זיבן פעלקער, ווייל דאמאלס זענן זיי נאך נישט גווען אזוי שטארק זינדיג, און בעסערע פעלקער פון זיי זענן נישט געווען] (וברצונו) אין ווען הקב"ה הט גוואלט (נטלה מהם) האט ער אוועקגענומן דיא לאנד פון זיי [פון די כנענים, ווייל זייא האבן פיל

נקודות, כגון חיריק במקום י, פתח במקום א, וסגול במקום ע.

געזינדיגט] (ונתנה לנו) און ער האט געגעבן דיא לאנד צו אונז, און רס האט הקב"ה גשריבן אין זיין תורה באלד אין אנהייב און אלע פעלקער האבען דאס געלייענט ווייל דיא תורה איז געווען געשריבן אויף זיבעציג לשונות [שפראכען], און דאס זאגט דער פסוק כח מעשיו הגיד לעמו, הקב"ה האט גזאגט צו זיין פאלק [צו די יודין] אז די וועלט איז בשאפן געווארן פון זיין כח לתת להם נחלת גוים, דרייבר מעג ער זייא געבן דיא לאנד פון די פעלקער, און זיי זאלן נישט מורא האבן מען וועט זיי רופן גולנים: בגלל תרגום רש"י לעברי-טייטש נתחבב ה"חומש בית יהודא" על ההמונים והופיעו ממנו כמה מהדורות עד סמוך למלחמת העולם השניה. עם תום המלחמה הופיעה מהדורא חדשה, בצילום-דפוס, בניו-יורק. גם על מהדורה המצולמת קפצו רבים. עובדה זו מעידה, כי המסורת של לימוד פירוש רש"י בידיש נמשכת גם בימינו, וגם ששפת דובריה הולכת ומתעשרת בזמננו בעזרת רש"י כמו בשאר התקופות בהן שמשה יידיש כלשון השומרת על השלהבת העברית שלא תיכבה בתפוצות ישראל.

